

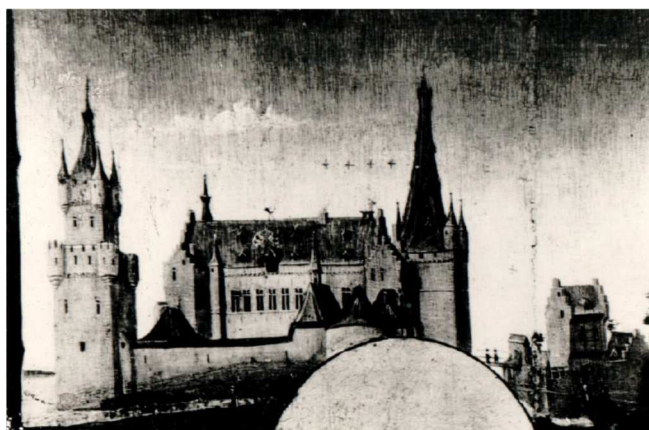
BIEST 1-3 DE NIJENBORGH

Redengevende omschrijving
Gemeentelijk archeologisch
monument

2018

Colofon

ISSN	1873-....
Auteur:	drs. W.G.A.H. Truyen
Advies:	drs. J. van Cauteren
	ir. J. Jongeling
Inhoudelijke controle:	ArchAeO, Eindhoven

Concept versie: 10

5 december 2018

Status	bespreking/ beslissing door	datum	advies/besluit
vooronderzoeksfase	cie Cultuurhistorie	19-01-2017 / 02-03-2017	instemmen
concept 1	cie Cultuurhistorie	13-04-2017	v.k.a.
concept 2	cie Cultuurhistorie		
concept 3	B&W		instemmen
definitief	Commissie		instemmen
definitief	Raad		instemmen
Vastgesteld in de raadsvergadering d.d.			

Inhoud

◆ Samenvatting	2
◆ 1. Inleiding	
a) Kort historisch overzicht	
b) Beknopte bouwgeschiedenis	
c) Ligging kasteelcomplex	
◆ 2. De structuur van het kasteelcomplex	
a) Hoofdburcht	
b) Hoofdgebouw	
c) Toegangspoort tot de hoofdburcht	
d) Kanonkelders	
e) Huiskapel	
f) Waterput	
g) Voorburcht	
◆ 3. Archeologie	
a) Onderzoek	
b) Aanwijzing gemeentelijk archeologisch monument	
c) Objecten	
◆ 4. Conclusies	

Bijlagen

- ◆ 1. Historische relaties Van Hornes Nijenborgh-Aldenborgh
- ◆ 2. Beknopte geschiedenis geslacht Van Horne
- ◆ 3. De gebeurtenissen in 1568
- ◆ 4. De Tachtigjarige oorlog 1568-1648
- ◆ 5. Het verval van het kasteelcomplex
- ◆ 6. Het herenhuis

Bronnen

Samenvatting

In de Erfgoedwet is het belang van aanwijzing van gemeentelijke monumenten vastgelegd. In de Erfgoedverordening 2017 van de gemeente Weert is opgenomen dat een monument of archeologisch monument dat van bijzonder belang is voor de gemeente vanwege zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde kan worden aangewezen als gemeentelijk monument (art. 5 lid 1).

Het kasteelcomplex *De Nijenborgh* behoort tot deze groep. In diverse recente beleidsdocumenten is dit belang onderschreven:

- *Visie op het Stadshart. Een ruimtelijke en functionele visie op de toekomst van het centrum van Weert.* Op 13 december 2013 heeft de gemeenteraad ingestemd met de Structuurvisie Weert 2025. De Visie op het Stadshart vormt een integraal onderdeel van deze structuurvisie. Met betrekking tot het kasteelcomplex is daarin ondermeer opgenomen:
 - a) historische structuur: p. 15, 58
 - b) ruimtelijke structuur: p. 25
 - c) opwaardering één van de stadspolen: p. 35
 - d) kansen voor uitbreiding leisure: p. 46
 - e) opwaardering centrale historische as: p. 47
- *Analyse van visie op Erfgoedaspecten in de leefomgeving*, een uitwerking van de erfgoedelementen uit de Visie van het Stadshart, welke is vastgesteld door de gemeenteraad op 26 januari 2015. Het uitzonderlijke belang als erfgoedlocatie is ondermeer omschreven in:
 - a) historische sleutellocatie in structuur van erfgoedlocaties: p. 4, 18, 21, 28
 - b) belang van historisch verantwoord onderzoek bij verbeelding en reconstructie (i.e. *Genius Loci*): p. 10, 13, 14, 16
 - c) geschiedenis kasteelcomplex: p. 18, 21 t/m 24
 - d) ruimtelijk fysieke kwaliteit: bijlagen 1, 3, 4

Op voorstel van de college adviescommissie cultuurhistorie is een conceptlijst van gemeentelijk archeologische monumenten opgesteld. In de voor-onderzoeksfase van de monumenten welke voor aanwijzing in aanmerking komen is het kasteelcomplex De Nijenborgh (XV) als belangrijkste het eerste uitgewerkt. Parallel hieraan loopt de vooronderzoeksfase van de tien (bekende) Weerter schansen en het complex De Aldenborgh.

In deze analyses wordt ingegaan op het noodzakelijk archeologisch- en historisch onderzoek, aangezien dit een wezenlijk onderdeel vormt van de kenniswinst en de verbeelding van de *Genius Loci* rond deze monumenten.

De redengevende omschrijving is de eerste fase in het proces van aanwijzing tot gemeentelijk archeologisch monument.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of in zijn geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

◆ 1. Inleiding

a) Rijksmonumentstatus

Het kasteelcomplex is opgenomen in het register van rijksmonumenten (www.cultureelerfgoed.nl), onder monumentnummer 38455.

Algemeen		Locatie		
Monumentnummer : 38455		Provincie : Limburg		
Monumentnaam : Kasteel van Weert; Nijeborgh		Gemeente : Weert		
Status : Beschermd		Woonplaats : Weert		
Complexnummer :		Buurt/wijk :		
Aanwijzingsbesluit :		Situering : Onbekend		
Inschrijving register : 19-07-1967		X-Y coörd : 177468-363113		
Kadaster deel/nr : 1867/128				
Int. Kenteken : N				
Percelen:				
Kadastrale gemeente	Sectie	Kad. object	Appartement	Grondperceel
Weert	S	2039		

Omschrijving

Resten van het monumentale kasteel van Weert, de Nijenborgh, waarvan het hoofdgebouw grotendeels 15e eeuws was. Binnen de omgrachting liggen o.a.: resten van de vierkante ommuring, van twee ronde hoektorens en resten van een zware vierkante hoektoren, waarop een later woonhuis staat. Van de voorburcht bestaan nog de resten van de poort.

b) Op de archeologische beleidskaart van de gemeente Weert heeft het terrein een zeer hoge archeologische waarde (categorie 2).

c) Beschermd stadsgezicht

In de nota Beschermd stads- en dorpsgezichten (2008) is het kasteelcomplex een gezichtsbepalend onderdeel van gebied 1 (Binnenstad met uitlopers).

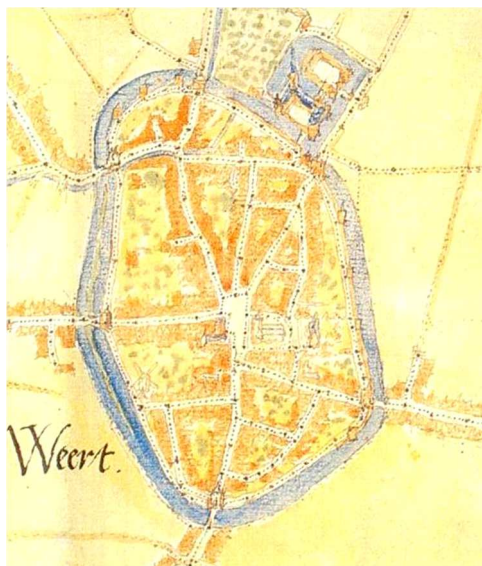
c) Kort historisch overzicht

De laatste heer Van Horn welke op de Aldenborgh aan de Biest verbleef was Willem VII van Horne. Deze overleed in 1433. Zijn zoon Jacob I, geboren rond 1426 te Weert, ontvangt op Kerstdag 1450 de titel van rijksgraaf van keizer Frederik III. Daarmee wordt het land van Weert en Horn een graafschap. Aangezien de Aldenborgh (= de oude burcht) niet meer voldoet als residentie, zal Jacob I de Nijenborgh (= de nieuwe burcht) als nieuwe hoofdwoning betrekken rond 1458. In dat jaar krijgt Jacob het eigendom over Bocholt, mede belangrijk als waarborg voor de watervoorziening van Weert. De stads- en kasteelgrachten werden gevoed met water uit de Bocholter- of Weerterbeek. Vervolgens kocht Jacob in 1460 de heerlijkheid Cranendonk (met Eindhoven) aan.

d) Zeer beknopte bouwgeschiedenis

Een aanvang met de bouw van de Nijenborgh wordt gemaakt kort vóór 1432. Dit gebeurt door Frederik van Meurs, de voogd en latere schoonvader van Jacob I. Volgens de afbeelding van de Memorietafel van Johanna van Meurs (zie verder) wordt de bouw van de Nijenborgh voltooid rond 1470.

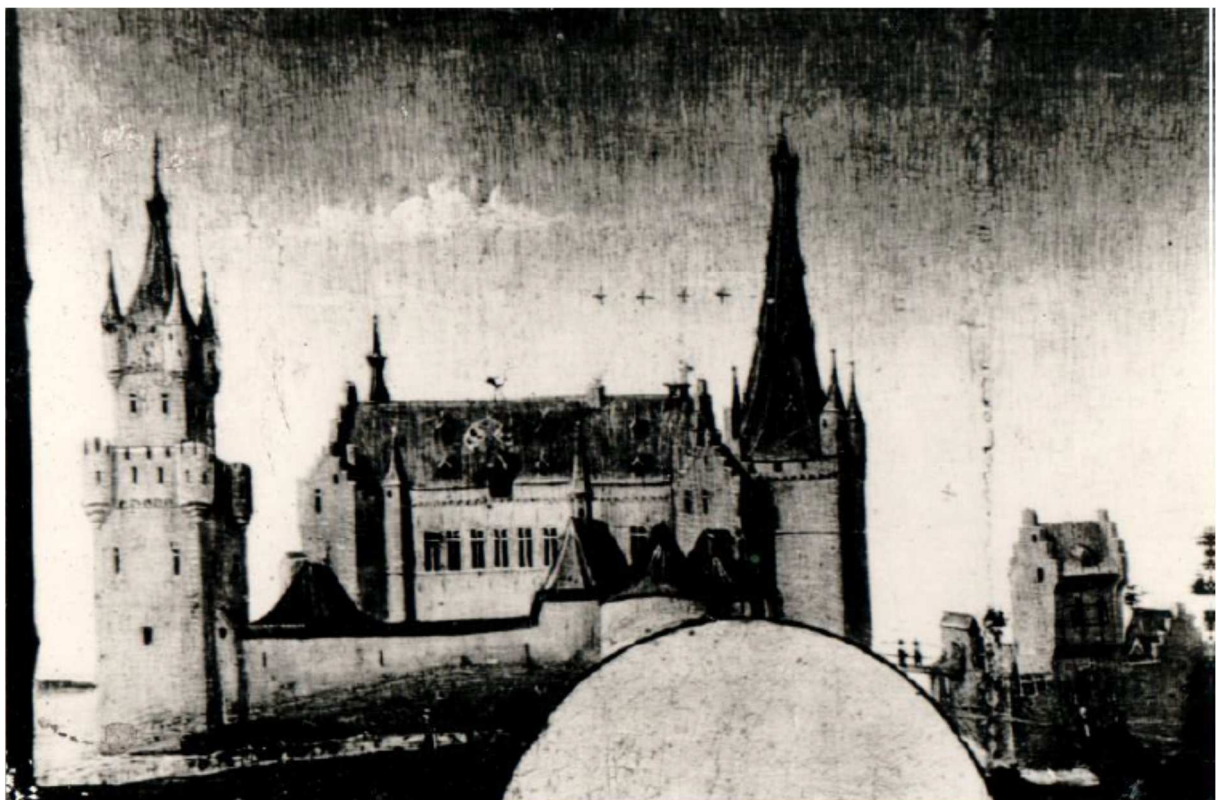
Bij de voltooiing van het nieuwe kasteel (de Nijenborgh) bestaat dit uit twee grote complexen (de hoofd- en de voorburcht) die door een gracht gescheiden én omringd werden. Het is dus een zogenoemde waterburcht.

e) Ligging van het kasteelcomplex

Het complex is noord-zuid geörienteerd en de kasteelomgrachting is opgenomen in de stadsgracht. De centrale toegang tot het complex is gelegen aan de Biest via de kasteelpoort, welke toegang geeft tot de voorburcht.

Detail (rechterbovenhoek) van de Memorietafel van gravin Johanna van Meurs, echtgenote van Jacob I van Horne. Zij stierf op 2 april 1461. Dit is de enige afbeelding, - uit de tijd dat het kasteel in tact was -, waarop de hoofd- én de voorburcht zijn afgebeeld.
Vervaardigingsdatum tussen 1466 en 1477.
Origineel verloren gegaan, foto in gemeentemuseum Weert.

Maquette van het kasteelcomplex naar afbeelding en beschrijving op de memorietafel van Johanna van Meurs. Links de hoofdburcht, rechts de voorburcht. Collectie gemeentemuseum Weert

♦ 2. De structuur van het kasteelcomplex

a) De hoofdburcht

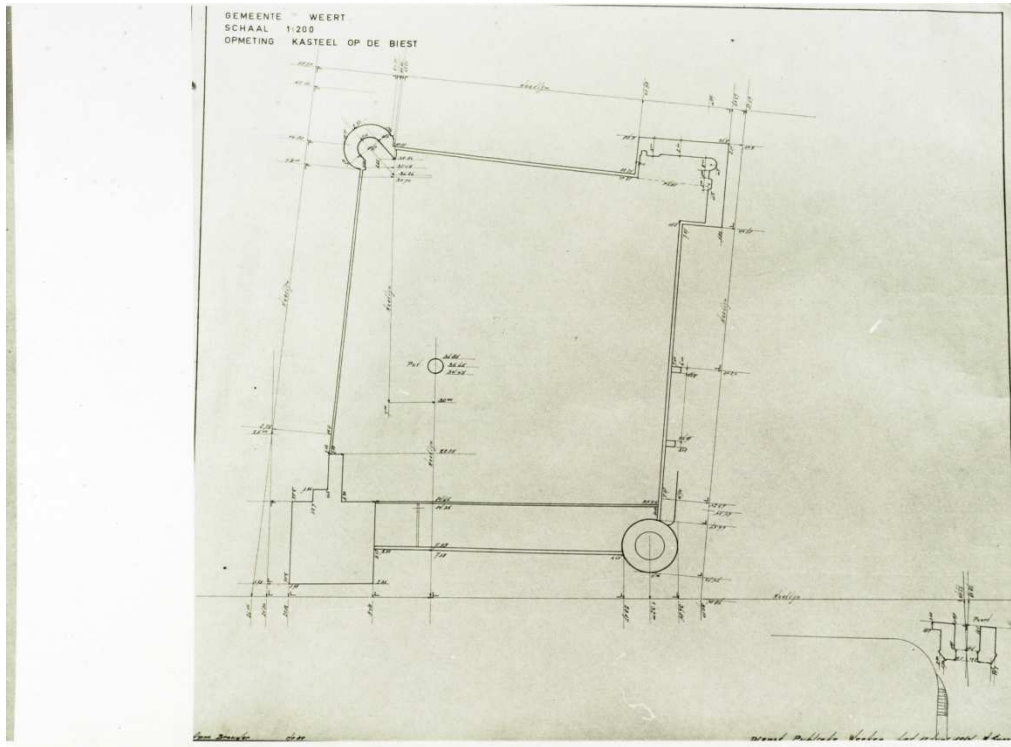
De hoofdburcht lag aan de stadszijde. Op de hoeken is de hoofdburcht voorzien van vier torens mét schietgaten. De buitenmuren van zowel de hoofd- als de voorburcht stonden op (de randen van) de kasteelgracht.

Deze kasteelgracht, zoals we die nog steeds kennen, heeft nog dezelfde loop als vroeger, maar is in de loop der eeuwen méér dan de helft versmald. Deze gracht is bovendien veel dieper geweest. De gracht is voor het laatst uitgediept in 1918, de verslagen van de vergadering van het college van B&W waarover daar melding gemaakt wordt, zijn bewaard gebleven.

De hoofd- en voorburcht waren eveneens gescheiden door een gracht. Deze gracht is thans gedempt. De muren rond de hoofdburcht waren 2,32 m dik en deze waren voorzien van diverse kanon- en geschutsgaten.

N

W

O

Z

Plattegrond opmeting contouren kasteelterrein
Dienst publieke werken gemeente Weert
12 juni 1964, getekend M. Smeets
Beeldbank gemeentearchief Weert GAW L 63 en 4735

b) Het hoofdgebouw tegen de noordelijke muur heeft een rechthoekige afmeting van globaal 75 x 60 m. Dit hoofdgebouw is uitgevoerd als een twee verdiepingen tellend hoog gebouw, met aan weersijden twee korte vleugelgebouwen. Het langgerekte hoge dak, de zijkanten voorzien van trapgevels, en de ramen van de bovenste verdieping, duiden op het woongedeelte. De vensters zijn gelijkmatig geplaatst behalve geheel rechts, waar er één is uitgespaard. Hier moest namelijk rekening worden gehouden met het dak van de kapel die daar tegen het woonhuis is aangebouwd.

Links achter het hoofdgebouw, op de noord-westelijke hoek, verrees een uitspringende ronde toren, niet veel hoger dan de eerste verdieping van het hoofdgebouw. De toren was voorzien van vele kanongaten en enkele kleine openingen. De cirkelvormige muur van deze toren was circa twee meter dik. Alle muurdoorbrekingen daar waren met hardsteen omlijst.

Zeer waarschijnlijk is het hoofdgebouw geheel onderkelderd, zoals in soortgelijke kasteelcomplexen vaak voorkomt.

Toegang tot kelder hoofdgebouw

Noord-westelijke ronde toren (buitenzijde)

c) De toegangspoort tot de hoofdburcht

De hoofdburcht was enkel bereikbaar via een breed poortgebouw, in de oostelijke dikke kasteelmuur. Van deze poort uit werd de valbrug neergelaten, die de verbinding vormde met de voorburcht. Aan de linker zuid-oostelijke zijde van dit poortgebouw was een halfronde toren gesitueerd. Deze toren is nog voor een hoogte van circa 3 meter bewaard gebleven.

Aan de andere kant van het poortgebouw stond op de noordelijke hoek een indrukwekkende vierkante toren. Dit betreft een zes meter uit de muur springende toren, met een spits op een hoge donjon tot wel 45 meter hoogte. De muren van deze donjon waren 2,6 meter dik, bestaande uit massief metselwerk. De forse bakstenen van 28 cm lengte zijn versierd met natuurstenen hoekblokken.

Restant van het noord-westelijke ronde toren.

Schietgat noord-westelijke ronde toren.

Diagonaal tegenover de noordelijke vierkante toren stond op de zuid-westelijke hoek een eveneens vierkante toren, die niet minder imposant en defensief wellicht nog belangrijker

was dan de noordelijke. Deze verdedigingstoren had een grondoppervlakte van 12,5 m in het vierkant en was wellicht hoger dan de noordelijke donjon.

d) De kanonkelders onder zowel de zuidwestelijke verdedigingstoren als de noord-oostelijke donjon. Deze hadden muren van 3,7 m massief bakstenen metselwerk. Er waren in deze torens niet alleen schietgaten voor de flankverdediging, maar ook gaten gericht op het kasteelplein.

De zuid-westelijke toren was duidelijk bedoeld als laatste verdedigingswerk, waar men nog stand kon houden, zelfs nadat de voorburcht én de hoofdburcht al in handen van een mogelijke vijand gevallen kon zijn.

Boven de begane grondzone van deze zuid-westelijke toren (welke was ingericht als kazemat) bevonden zich zeker nog vijf verdiepingen. De bovenste twee waren voorzien van een omloop, waarlangs een gekanteelde borstwering met hoekankers was opgetrokken. In de kelder (bewaard onder het huidige herenhuis) was een gevangenis gehuisvest. Het getraliede raam is nog bewaard gebleven. Het geheel was afgedekt met een rijzige spits met vier ingezwenkte schilden, die ook de bovenste weergang afdekten.

Schietgat in de kanonkelder onder de zuid-westelijke verdedigingstoren.

Zuidwestelijke muur (binnenzijde)

Binnen- en buitenzijde van de zuid-oostelijke ronde toren.

e) De huiskapel

Op de plaats van de zevende travée van het hoofdgebouw stond haaks erop een bescheiden laat-gotische huiskapel. Het koor daarvan was gericht naar het zuidoosten. De kapel staat met de vrije zijden op het slotplein. Op de memorietafel is de kapel gedeeltelijk zichtbaar, doordat de muur die de verbinding vormt tussen de beide westelijke torens, laag is. Deze kapel werd bekroond met een eenvoudige dakruiter.

Zicht op de huidige tuin naar het noorden.

f) De waterput

In de hof van de hoofdburcht was een belangrijke plaats ingeruimd voor de waterput. Deze waterput is nog, althans ondergronds bewaard gebleven. Bovengronds is de put niet meer in tact: deze is thans gebouwd van grof op elkaar gelegde steenbrokken Naamse hardsteen. Wel bevinden zich her en der in de tuin de uit Naamse steen vervaardigde oorspronkelijke putrandstenen, waaronder twee randstukken met het wapen van Van Horne. De enige drinkwatervoorziening bij de middeleeuwse vesting, kreeg zo een prominente vorm.

Waterput exterior
(vrije reconstructie)

Waterput interieur

Blokken Naamse-steen uit de putrand, met de wapens van Van Horne.

Zuidelijk aanzicht voormalige hoofdburcht

Westelijke ommuring (buitenzijde)

Waarschijnlijk betreft dit voor een deel een tuinmuur (zie opmeting) en geen oorspronkelijk muurwerk van het kasteel. Wel lijkt overigens zichtbaar een oorspronkelijke laag (van circa 3 meter) en een opgemetselde laag. Nader historisch onderzoek kan uitkomst bieden in de vraag naar de juiste functie.

g) De voorburcht

De voorburcht was een rechthoekig ommuurd plein, met de afmetingen circa 45 bij 80 m. Het belangrijkste bouwelement is de imposante voorpoort. De poort zoals wij deze nog kennen in ruïnevorm. Deze poort kon worden afgesloten met twee traliepoorten van elk 1,60 m. breed, die op hun beurt weer konden worden beschermd door het ophalen van de klapbrug. Naar binnen werd de poortdoorgang breder tot 3,74 m.

De muren hadden een breedte van 1,20 m en waren opgetrokken uit bakstenen met de maten 26 x 6 x 13 cm (10 lagen van 72 cm). Aan weerskanten van de poort waren de wangen doorbroken voor taps toelopende schietgaten.

Boven de doorgang was nog een naar voren uitkragende verdieping met twee kleine vensters aan de voorzijde. De oppervlakte daarvan is 8,2 bij 5,5 m. Het geheel gedekt met een zadeldak met leien in maasdekking, aan weersijden afgesloten met een topgevel met trappen.

Toegangspoort tot de voorburcht.
Litho, handgekleurd
A. Schaepkens, ca. 1850
Collectie gemeentemuseum Weert

Toegangspoort tot de voorburcht
(gezien vanaf de Biest)

Detail voorzijde, met op de
sluitsteen het wapen van Van Horne

De ommuring van de voorburcht bestond aan drie zijden uit een schildmuur van 1,40 m dikte met een gekanteelde weergang op de spaarbogen. Op drie hoeken was een ongedekte bastionachtige toren voor de flankering. De bebouwing op de voorburcht bestond uit ten minste één economiegebouw (wellicht het Muntgebouw ?), ofwel een woning, tegen de muur gebouwd in de hoek, waar zich geen bastion bevond.

Op het plein stonden voorts enkele bomen met hooibergen. De muur was doorbroken met een bescheiden poort, die toegang gaf tot de brug naar de hoofdburcht.

De voorburcht is overigens op de memorie tafel geheel anders weergegeven dan verwacht. Immers bij een middeleeuws kasteel bestaat de voorburcht in de regel uit lage gebouwen die een rechthoekig terrein beslaan. Merkwaardig is ook het hoogteverschil tussen de ingang van de voorburcht (het punt waarop de valbrug van de toegangspoort in neergelaten toestand rust) en de lager gelegen toegang vanaf de weg. Met een brug was de voorburcht bereikbaar. Er dient nader onderzoek te komen naar de hoogte van de natuurstenen uitkragende stenen: is dit de basissteen óf is dit een beschermingssteen tegen de wagenassen (in relatie tot een soortelijke steenlaag in de toegangspoort tot de Aldenborgh).

Toegangspoort tot de voorburcht
zicht vanaf binnenplaats

linker zijkant (gezien vanaf binnenplaats)

h) Ligging van het kasteelcomplex t.o.v. de stad

Het kasteelcomplex ligt aan de, in die tijd, belangrijkste toegangsweg tot de stad De Biest. Dit is de ontsluitingsweg van de stad richting het Aa-dal en 's-Hertogenbosch, de hoofdstad van het Hertogdom Brabant. De Biest leidde via de stadsgracht naar de Hoogpoort, de belangrijkste toegangspoort tot de stad. Achter de Hoogpoort bevond zich de Oelemarkt, een regionale pottenmarkt waar keramiek uit het Maas- en Rijnland verhandeld werden. Via de Hoogstraat werd de centrale Markt in het centrum van Weert bereikt. Qua historische hoofdstructuur maakt ook de Aldenborgh, en de latere ontwikkeling tot Minderbroedersklooster, deel uit van deze route.

De kasteelsgracht maakt onderdeel uit van de stadsgracht rond de vestingstad Weert.

◆ 3. Archeologie

a) Archeologisch onderzoek

Quicksan

Er is in het verleden nimmer archeologisch onderzoek uitgevoerd op de hoofdburcht en de voorhof van het kasteelcomplex. Althans is daarvan géén archeologische documentatie bekend bij de rijks-, provinciale- en gemeentelijke overheid. In de archeologische quickscan kan worden aangenomen dat:

- a) bij de vernietiging van het kasteel in de 18de eeuw resten van de gebouwen mogelijk in de kasteelgracht gedumpt zijn. Dit kan verklaren waarom de gracht tussen de hoofd- en voorburcht verdwenen is én de grachten tot meer dan de helft van de oorspronkelijke breedte versmald zijn.
- b) Op het kasteelcomplex en in de gracht zijn diverse objecten en bouwelementen aangetroffen. Deze zijn deels in diverse privécollecties en deels in de collectie van het gemeentemuseum van Weert opgenomen.

- c) Eveneens zijn er (waarschijnlijk) bouwelementen van het kasteel gebruikt, o.m. ter versteviging van het fundament van het pand Schoolstraat 14 en bij de St. Rumolduskapel aan de Molenpoort.
- d) De fundamenteën én de kelders van het kasteelcomplex zijn (naar alle waarschijnlijkheid) bewaard gebleven. In ieder geval de kanonkelder onder de zuidwestelijke toren die (onder het huidige herenhuis) toegankelijk is.

Plattegrond vóór 1930, waarop de grachten.
N.B. de gracht benoorden Weert eindigt bij de Hoog Poort

In april 2018 is er archeologisch onderzoek uitgevoerd op het terrein van de Tiendschuur (Recollectenstraat 5). Daarbij zijn ondermeer de resten van de historische tiendschuur, de kasteelgracht (welke oorspronkelijk 2x de huidige breedte kende), en inhumatie-graven welke een relatie hebben met de 80-jarige oorlog aangetroffen.

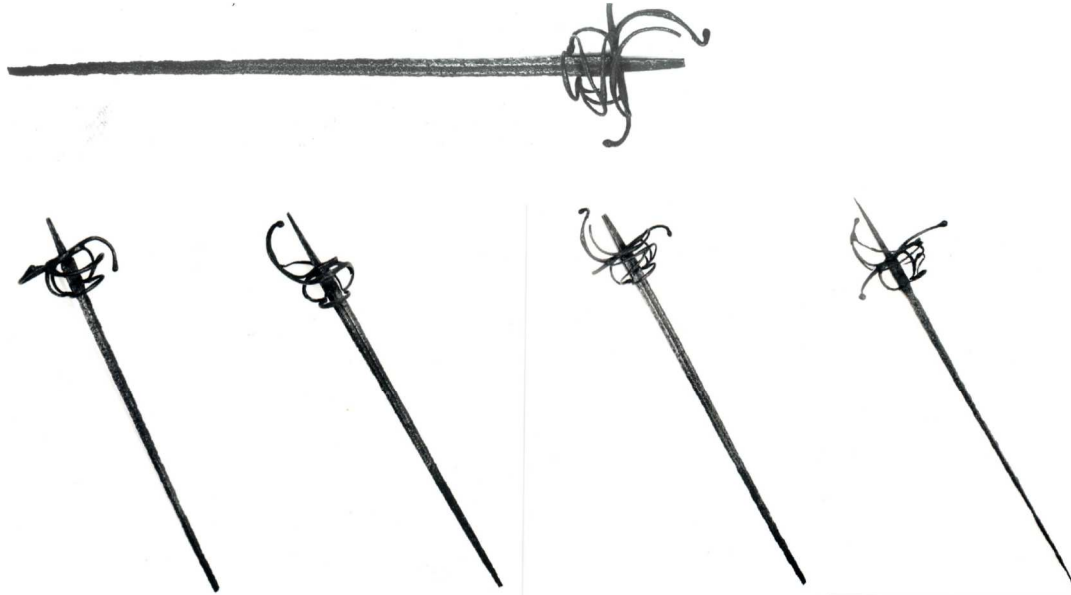
b) Archeologisch monument

Waardestellend onderzoek

Om te verifiëren welke fundamenteën, bastions en kelders nog bewaard zijn gebleven is het noodzakelijk om een waardestellend archeologisch onderzoek uit te voeren. Dit kan bestaan uit een grondradaronderzoek, op basis van weerstandsmeting, magneto-metrie en dieptereferentie aan te vullen met proefputten danwel –sleuven. Daarmee kunnen de nog aanwezige resten, zowel op de hoofd- als voorburcht in kaart gebracht worden.

Met het aanwijzen van het kasteelcomplex als gemeentelijk archeologisch monument geldt in het Archeologiebeleid van de gemeente Weert een verstoringsondergrens van 0 m² (oppervlakte) en 0 cm (diepte).

c) Archeologische objecten

Diverse rapieren, 16^e eeuw (afkomstig uit de kasteelgracht).
Ijzer, collectie gemeentemuseum Weert (in de collectie nog diverse andere rapieren)

Hoefijzers en stijgbeugel afkomstig uit de kasteelgracht, collectie gemeentemuseum Weert

Drie-orige kannen, (kasteelgracht).
16de eeuw, collectie gemeentemuseum Weert

Hanzekan, tin, h. 14 cm (gevonden op het kasteelterrein Hoofdburcht)

Roestgaten door corrosie, gedeukt. Het deksel en het voorstel deel van de tuit ontbreekt. In het interieur is een munt afgedrukt, met de afbeelding van de H. Martinus te paard naar links rijdend (zonder bedelaar).

Privé collectie (fam. S.)

Schnelle, Siegburg 16e eeuw (C) (kasteelterrein Hoofdburcht)

H. 14,5 cm, diam. 7,5 cm

Een geprofileerde rand met driemaal identieke gestempelde afbeeldingen van een monnik met bokkepoten en drie duivels. Met randtekst.

Privé collectie (fam. S.)

Twee Schnelles, Siegburg 16e eeuw, collectie gemeentemuseum Weert

Reliëfs van de aanbidding der herders (l.), graflegging (m.) en de Heilige Augustinus (r.). (Kasteel Hoofdburcht) Volgens een opschrift op een van de reliëfs zijn deze afkomstig uit het kasteel van de familie Van Horn te Weert.

Albast, Mechelen, 16^e-17^e eeuw.

Collectie gemeentemuseum Weert

Negen haardstenen gevonden in de kasteelgracht tijdens het uitdiepen in 1918.

Collectie gemeentemuseum Weert

Projectielen afgevuurd door de Engelse troepen op het kasteel tijdens het beleg van 1702. Linker afbeelding: links een mortierbom, rechts het karkas van een brandbom. Op de rechter afbeelding twee granaten. Deze zijn niet ontploft in het kasteel, maar terecht gekomen in de kasteelgracht.

Collectie gemeentemuseum Weert

Bouwfragmenten (waarschijnlijk afkomstig) van het kasteel gebruikt als spolia (o.a. in fundering pand Schoolstraat 14).

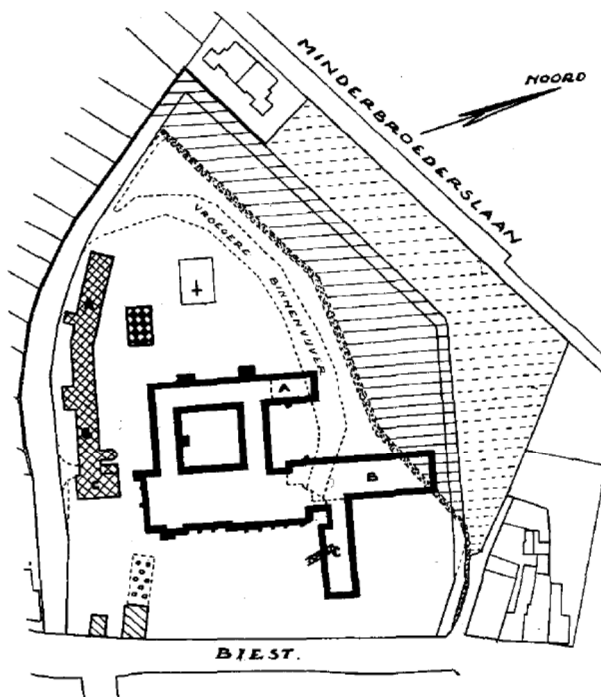
Bouwfragment, omgekeerd Maaskapiteel (zeer waarschijnlijk afkomstig) van het kasteel gebruikt op de linker altaarpost van de St. Rumolduskapel aan de Molenpoort.

Bijlagen

Zeer beknopt enkele aandachtpunten, welke nader onderzocht moeten worden.

1. Korte beschrijving van de historische relatie Van Horne: Nijenborgh - Aldenborgh

In 1461 stierf de echtgenote van Jacob I, Johanna van Meurs. Op haar sterfbed heeft zij gevraagd om een klooster te stichten voor de Minderbroeders. Jacob I voldeed aan deze wens, en schonk het kasteel De Aldenborgh aan de Minderbroeders. Omstreeks 1470 werd een begin gemaakt met de bouw van het klooster. In die tijd trad Jacob I toe tot de Franciscaanse minderbroedersorde. Hij overleed op 3 mei 1488 en ligt begraven in het koor van de kloosterkerk van de Aldenborgh.

Afb. 3. Plattegrond van het kloosterterrein (oude burcht) in 1960. A, B, C links resp. werkhuisen, ziekenhuis en oud gastenkwartier uit 1892. A en B rechts nieuwbouw uit 1931. C oude kasteelmuur van voor 1461, ontgraven bij de uitbreiding in 1960. (Tekening F. Brouwer, opzichter Publieke Werken, Weert. Schaal 1 : 3000).

2. Korte geschiedenis geslacht Van Horne tot 1568

De laatste telg uit het geslacht van Horne is Jan I van Horne welke overlijdt in 1540. Het geslacht Van Horne sterft daarmee, in rechte lijn, uit. Jan I was gehuwd met Anna van Egmond, welk huwelijk kinderloos bleef. Maar Anna had uit een eerder huwelijk met Joseph de Montmorency-Nivelle een zoon: Philips. Deze werd de erfgenaam van Horn en Weert, toen het oude geslacht Van Horne uitstierf, én erfde de grafelijke titel. Philips kreeg in dienst van de koning van Spanje een grote staat van dienst. Hij had zich buitengewoon onderscheiden in de veldslagen van St. Quentin en Grevelingen.

Toen de prins Philips, de latere koning Philips II van Spanje, door Nederland reisde in 1549, bezocht deze ook Weert. Daar werd hij aangeduid als de "Prince van Spaingnen". Bij die bijzondere gelegenheid werden teertonnen en teer in vuurpannen aangestoken. De prins stelde tijdens dat bezoek Philips de Montmorency aan als kapitein van de schutters van zijn garde. Samen met Philips II reisde hij toen door de Nederlanden, Duitsland en Italië naar Spanje. Keizer Karel V zond hem vervolgens naar Engeland, waar hij moest onderhandelen over het tweede huwelijk van Philips II met koningin Mary Tudor.

In 1559 gaf koning Philips II het bestuur over de Nederlanden in handen van landvoogdes Margaretha van Parma. Hij benoemde Philips de Montmorency tot admiraal-generaal van de vloot in de Nederlanden en tot lid van de Spaanse Raad van State in Madrid.

In Weert vond in het najaar van 1563 een bijeenkomst plaats van Willem van Oranje, Lamoraal van Egmond, Philips de Montmorency, zijn broer Floris de Montmorency en Jan van Glimes, markies van Bergen. Granvelle was hiervan op de hoogte gesteld en berichtte dit aan koning Philips II.

In 1565 rapporteerde een augustijner monnik aan koning Philips II over het opkomende protestantisme, met name in de heerlijkheden die toebehoorden aan de graaf van Egmond en aan de graaf van Horn. Volgens hem waren de belangrijkste edelen die de ketters steunden: Willem van Oranje, Lamoraal van Egmond, de graaf van Horn, de heer van Montigny en Jan van Glimes, markies van Bergen. Bovendien werd de protestantse vrouw van Philips de Montmorency, Walburgis van Nieuwenaar, genoemd omdat zij een predikant liet preken. Het viel hem op dat de graaf niet optrad tegen de ketterse bewegingen in zijn stad.

3. De gebeurtenissen in 1568

1568 vormt een belangrijk scharnierpunt in een proces dat tachtig jaar later (1648) zal uitmonden in de officiële erkenning van een volstrekt nieuw ministaatje op het politieke wereldtoneel. Het nieuwe ministaatje, de "Republiek der Verenigde Nederlanden", weet zich

in zeer korte tijd op te werken tot een geduchte grootmacht op militair-, handels- én cultuurgebied.¹

Uit dit jaar zijn historische verhalen rond drie hoofdpersonen in het collectieve geheugen bewaard gebleven. Drie hoofdpersonen - Willem van Oranje, Lamoraal van Egmont en Philips van Horne - vormden de spil van de opstand der edelen tegen Koning Philips II van Spanje en zijn strikte wetgeving op het gebied van religie.

Een van de historische gebeurtenissen, welke in dit kader tot de verbeelding spreken en in het collectieve geheugen een plaats kregen, speelt zich af op 5 juni in 1568 op de Grote Markt te Brussel. Het lot dat Egmont en Horne trof, was, - achteraf gezien -, aanleiding tot het einde van een tijdperk: de Late Middeleeuwen. Tegelijkertijd wordt dit gezien als een overgangsmoment van de ridderlijke bestuurscultuur naar een moderne staats- en bestuursvorm van steden en provincies, die uiteindelijk vrijheid en zelfbestuur voor de Nederlandse bevolking opleverde.

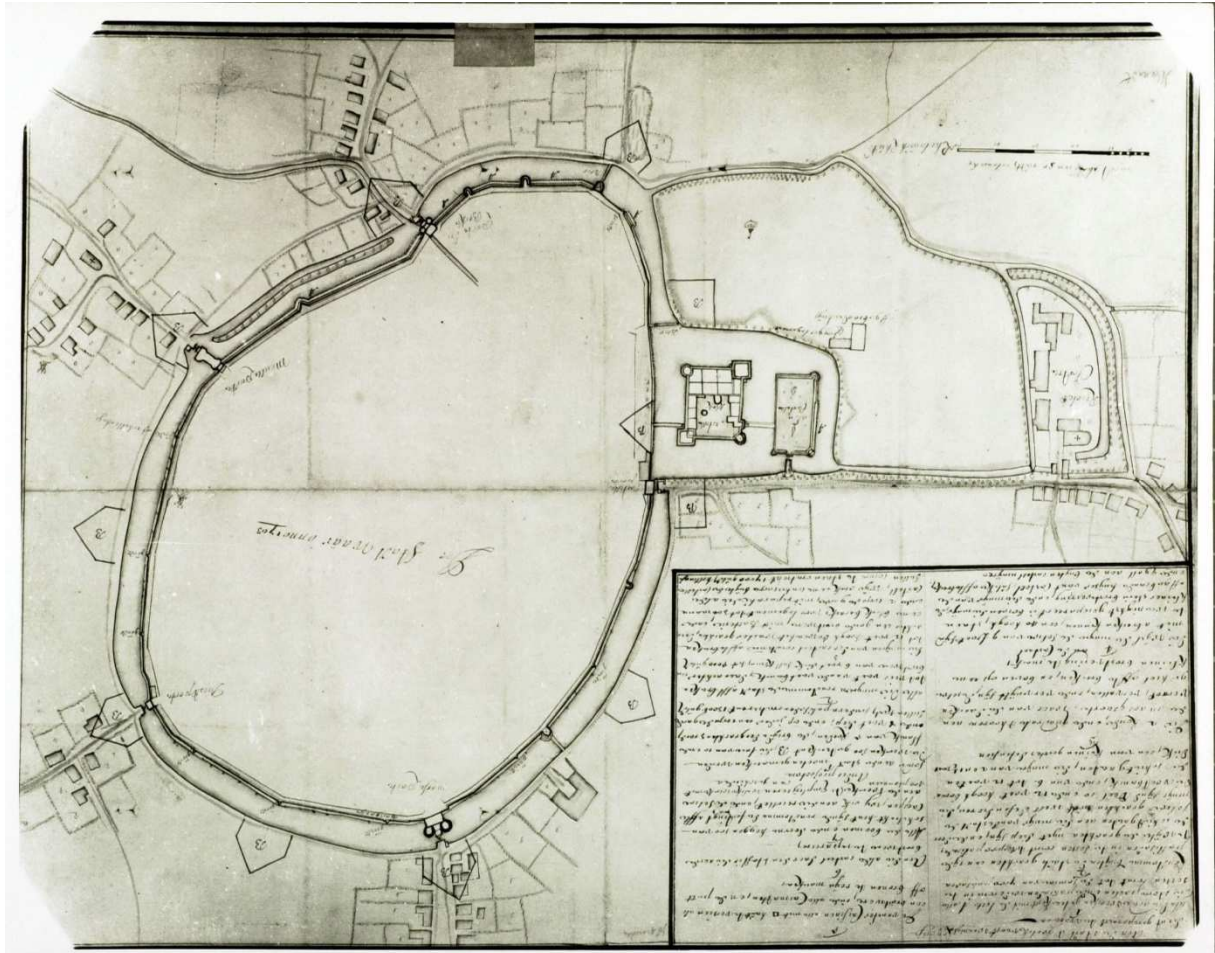
4. De Tachtigjarige oorlog 1568-1648

Philips van Montmorency was, evenals zijn broer Floris, kinderloos gestorven. Omdat het graafschap Van Horn een manleen van Loon uitmaakte, verviel het nu aan de prins-bisschop van Luik, die tevens graaf van Loon was. Het kasteel van Weert werd in de tachtigjarige oorlog beurtelings ingenomen door Spaanse én Staatse troepen. Als Heer van Weert volgde Herman van Nieuwenaer, de broer van Philip's vrouw Walburgis deze op, en na diens dood volgde Walburgis haar broer op. Enkele maanden ná Philips dood zond Alva 150 Walen naar Weert om de rust te bewaren en het kasteel te bewaken. In 1572 had een Spaanse luitenant zijn intrek genomen in het kasteel en in 1573 lagen Spaanse soldaten op het kasteel. De Spanjaarden stelden er gouverneurs aan. In 1578 lagen er Spaanse ruiters op het kasteel, maar in november van dat jaar namen de Staatse troepen, onder leiding van graaf van Hohenlohe de stad en het kasteel in. Zij bleven er tot begin 1579, toen Parma het op 13 februari liet beschieten.

Kort voor haar dood in 1600 had Walburgis de heerlijkheid Weert aan haar neef, George van Solms-Lich vermaakt. Na diens dood werd zijn vrouw Sabina van Egmond bestuurder van de heerlijkheid. Vervolgens opgevolgd door haar broer Karel van Egmond, die in 1620 stierf en werd opgevolgd door zijn schoonzoon Alexander de Ligne, prins van Chimay. De prinsen van

¹ Struggle for power. The counts of Egmont and Horne and the beginnings of the Dutch Revolt, link: http://rusland.nlbassade.org/bijlagen/producten_en_diensten/cultuur/lezing-vd-ham.html

mortieren. De beschietingen zijn zodanig dat verdere weerstand onmogelijk bleek. Bij de overgave bleek het kasteel een ruïne.

Het jaar daarop (1703) laat de Raad van State een situatietekening maken, voorzien van een globale opgave van kosten verbonden aan een gedeeltelijk herstel.

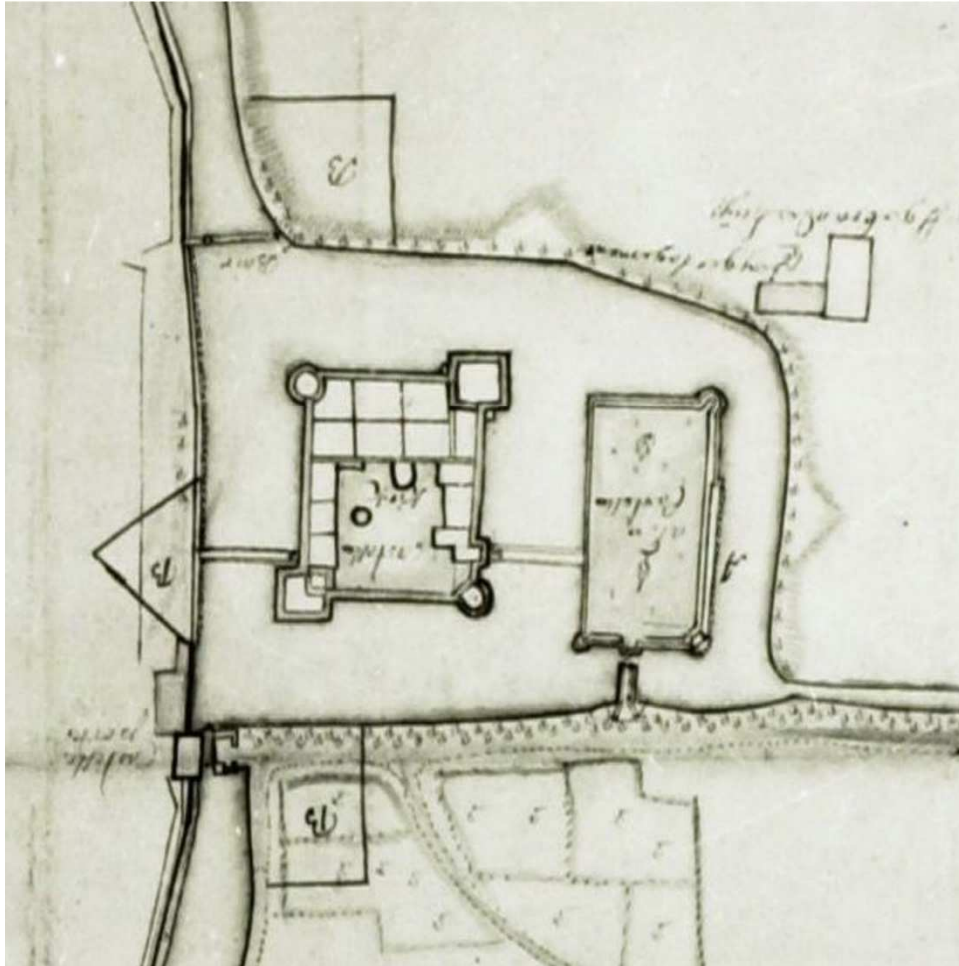
Na de resolutie van de Raad van State van 18 december 1703 worden de muren van het kasteel afgebroken tot een hoogte van 12 voet (circa 3 meter). Tevens worden de volgende werken uitgevoerd: het aanbrengen van stormpalen en palissanden een het stuk aarden wal tussen de Molenpoort en het kasteel.

De laatste prins van Chimay, die te Weert verbleef, verliet deze stad in het begin van december 1792 bij het meer noordwaarts opdringen van de Frans republikeinse troepen. Wij weten niet of zij de nog in tact zijnde delen van het kasteel bewoonden, óf een der bijgebouwen.

6. Het herenhuis

De overgebleven ruïne van het kasteel was in 1841 het eigendom van de familie de Caraman-Chimay. In dat jaar werd het door de erfgenamen van de hertog van Caraman-Chimay verkocht aan Louis de Beerenbrouck, burgemeester van Weert. Deze bouwde er in dat jaar een herenhuis in classicistische stijl op de fundamenten van de meest zuidelijke vierkante hoektoren.

Later werd het kasteelcomplex het eigendom van de erfgenamen van Fr. Coenen, schoolhoofd en lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal. Daarna bewoonden de families Wolterbeek en Matthijsen het complex. In 1923 werd het verkocht aan de familie Scheijmans, die een houthandel op de Voorburcht en diverse gebouwen van de Hoofdburcht vestigde.

Detail van de situatietekening uit 1703. Goed zichtbaar daarop:

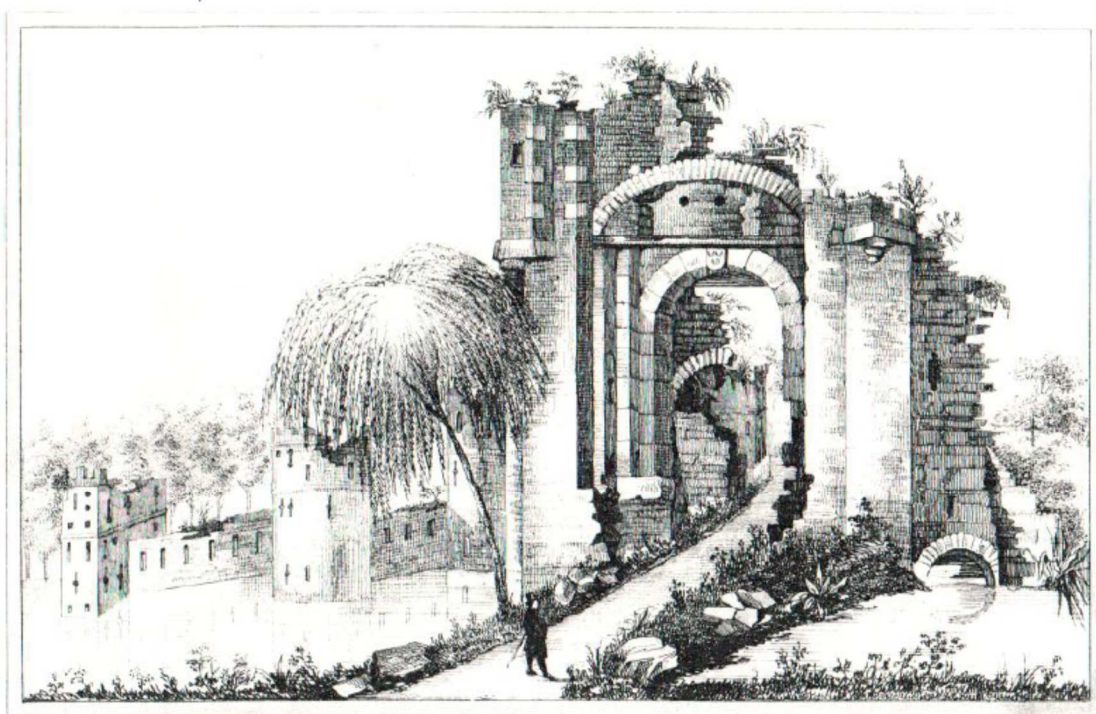
- a) de contouren van de bebouwing van de Hoofdburcht
- b) de brug van de Hoofdburcht naar de Oelemarkt
- c) het versterkte poortgebouw van de Hoofdburcht naar de Voorburch

Het verdere verval van het kasteel werd overwegend veroorzaakt door afwezigheid van de heren van Weert, de prinsen van Chimay.

Ruïne van het kasteel in 1841 (vlak vóór de bouw van het classicistisch herenhuis), litho J.J.F. Jansen/imp. J.M.H. Smeets Weert

In: Beschrijving van het Hertogdom Limburg bijeengebracht door G.M. Poell, onderwijzer in de Stads-Burgerschool te Weert, met 12 steendrukplaatjes door J.J.F. Jansen, kunstschilder aldaar [Den Bosch 1851], p. 299

Litho, situatie midden 19de eeuw

Collectie gemeentemuseum Weert

Herenhuis in classicistische stijl, gebouwd op de fundamenteën van de Zuid-westelijke verdedigingstoren. Daaronder ondermeer de nog geheel intacte kanonkelder.

1850

1900

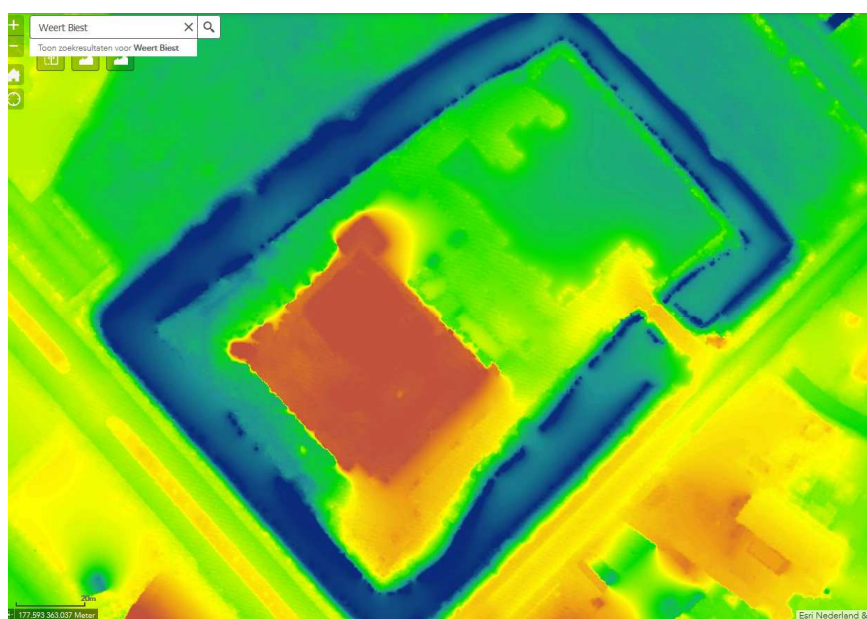
1930

1953

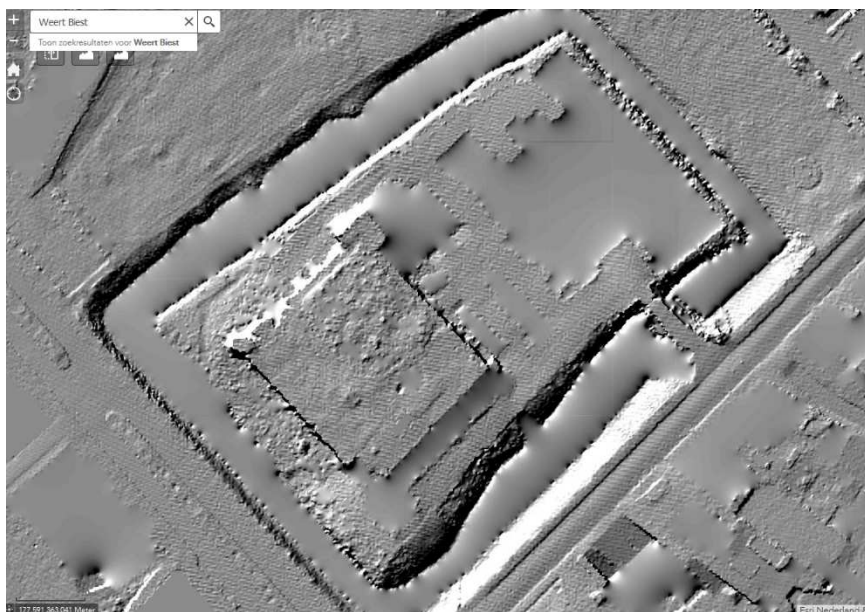
1986

AHN

AHN

AHN

Geraadpleegde literatuur

- Het kasteel en de Heeren van Weert, W. Lenaers en H. Roumen. De Nedermaas 1927, jaargang 5, nummer 2
- Coenen, J. 2007. Op de keper beschouwd. Een geschiedenis van Weert, deel 1 prehistorie-1568, hoofdstuk 3 en 4.
- Weert in 1702. Militaire acties en de verwoesting van het kasteel. H. Mathijsen. De Maasgouw 1975 nr. 92
- Het verval der vestingwerken van Weert. J. Henkens 1972
- Facetten uit de middeleeuwse historie van Weert. W.M. van de Boel
- De twee kastelen van Weert. F.W. van Gulick. De Maasgouw 1968, jaargang 87 aflevering 4

- De gedenktafel van gravin Johanna van Meurs, echtgenote van Graaf Jacob van Horne. J. Baron van Hövell tot Westerflier. Bulletin van de Koninklijk Nederlandse Oudheidkundige bond, 1964 p. 1-35
- De huisraad van het kasteel. De openbare verkoop in 1687. E. Haanen

Geraadpleegde websites

- ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer
- beeldbank.cultureelerfgoed.nl
- topotijdreis.nl

Colofon

Collegeadviescommissie cultuurhistorie

Wim Truyen (tekst)

John van Cauteren (bijdrage archeologie)

Joke Jongeling (bijdrage monument)